

Отримано: 23 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2018 р.

Прийнято до друку: 21 грудня 2018 р.

e-mail: nataliakrin@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-128-131

Криницька Н. І. Резонанс із культурою просвітництва в науковій фантастиці та фентезі Урсули ле Гуїн. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 128–131.

УДК 821.111-312.9.09(73)«19/20»

Криницька Наталія Ігорівна,

кандидат філологічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**РЕЗОНАНС ІЗ КУЛЬТУРОЮ ПРОСВІТНИЦТВА
В НАУКОВІЙ ФАНТАСТИЦІ ТА ФЕНТЕЗІ УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН**

Стаття має на меті розглянути вплив культури Просвітництва на творчість майстра американської наукової фантастики й фентезі Урсули Ле Гуїн (1929–2018). Зазначено, що наукову фантастику поєднують з філософією більшості просвітників матеріалістичне сприйняття світу як збагненого об'єкта дослідження та експлуатації, домінування ідей над образністю, яскраво виражена пропагандистська основа, пафос ствердження позитивного героя, критична спрямованість. Паралелі літератури фентезі, яка ґрунтується передусім на сюжетному припущенні ірраціонального характеру, та раціонально орієнтованого художнього досвіду Просвітництва менш очевидні, але й між ними існують спільні риси, а саме виховна спрямованість і культ природної людини.

Наголошується, що творчому доробку Урсули Ле Гуїн притаманні такі базові постулати епохи Просвітництва, як виховна спрямованість, пропаганда культури та знань, боротьба з догматизмом, віра в прогрес як шлях до гуманізації, захист свободи в усіх її проявах, антирелігійний пафос, культ природної людини тощо. Великі прозові твори письменниці часто сягають корінням до роману-подорожі або роману виховання, які були провідними жанрами Просвітництва.

Ключові слова: Урсула Ле Гуїн, американська література, наукова фантастика, фентезі, Просвітництво.

Nataliya Krynytska,

Candidate of Philology, Associate Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

**RESONANCE WITH THE CULTURE OF THE ENLIGHTENMENT
IN URSULA LE GUIN'S SCIENCE FICTION AND FANTASY**

The author seeks to consider the impact of the culture of the Enlightenment on the works of the master of American science fiction and fantasy Ursula Le Guin (1929–2018). It is noted that science fiction has much in common with the philosophy of most representatives of the Enlightenment: the materialistic perception of the world as an object of comprehension, study and exploitation; domination of ideas over imagery; vivid propagandistic basis; pathetic assertion of a positive hero and critical orientation. The parallels between the genre of fantasy, which is based primarily on the irrational plot assumption, and the rationally oriented cultural experience of the Enlightenment are less obvious, but there are also common features among them, namely the educational focus and the cult of Natural Man.

It is emphasized that Ursula Le Guin's works have such basic postulates of the Enlightenment as educational focus, promotion of culture and knowledge, the struggle against dogmatism, faith in progress as a way to humanization, the protection of freedom in all its manifestations, anti-religious pathos, the cult of Natural Man, etc. Her long prose narratives are often rooted in a travel novel or a coming-of-age novel (Bildungsroman) that were leading genres of the Enlightenment.

Key words: Ursula Le Guin, American literature, science fiction, fantasy, the Enlightenment.

Хоча просвітницька традиція є однією з магістральних у літературі США, за справедливим зауваженням Т.Н. Денисової, «спеціальних робіт, присвячених комплексному дослідженню американського Просвітництва, тим більше таких, які висвітлюють його історію й значення не для історичної фази, а у функції генератора суспільного життя й суспільної свідомості в Америці, майже немає» [2, с. 14]. Заради заповнення цієї лакуни в літературознавстві проф. Т.Н. Денисовою та членами Центру американських літературних студій в Україні (CALSU) у 2004–2015 рр. була проведена фундаментальна робота, але роль Просвітництва в якості одного з «генераторів» надзвичайно розвинених у США жанрів наукової фантастики й фентезі здебільшого лишається поза увагою не тільки вітчизняних, але й англомовних фахівців.

У сучасному літературознавстві спостерігаються окремі спроби дослідити вплив культури Просвітництва на творчість майстрів фантастики, наприклад, Айзека Азімова (див. Donald M. Hassler. Some Asimov Resonances from the Enlightenment [9]). Утім, цілеспрямований пошук просвітницьких традицій у доробку не менш відомої представниці фантастичної літератури Урсули Ле Гуїн (1929–2018) поки що не був предметом зацікавленості фахівців, тому наша стаття, заголовок якої віддзеркалює назву роботи Дональда Хесслера, є першим кроком у цьому напрямку.

Між літературою Просвітництва й науковою фантастикою, кожна з яких називають «літературою ідей» [3, с. 363, 451], існують глибинні зв'язки. За словами Пітера С. Альтермана, «А product of the philosophical-scientific developments of the 18th century, science fiction grew out of attempts to create a secular Man. The bombardment included Locke's definition of the mind as a tabula rasa and continued with studies by Rousseau, Berkeley, Hume, Hartley, and others» [5, с. 64]. Наукову фантастику (далі – НФ або SF) поєднують із філософією більшості просвітників матеріалістичне сприйняття світу як збагненого об'єкта дослідження та експлуатації, домінування ідей над образністю (але у кращих представників SF образна майстерність не поступається досягненням мейнстріму), яскраво виражена пропагандистська основа, пафос ствердження позитивного героя, критична спрямованість. Згадаймо й той факт, що просвітницька філософська повість мала величезний вплив на формування науково-фантастичної літератури.

Паралелі літератури фентезі, яка ґрунтується передусім на сюжетному припущенні ірраціонального характеру, та раціонально орієнтованого художнього досвіду Просвітництва менш очевидні, але й між ними існують спільні риси, а саме виховна спрямованість і культ природної людини.

Урсула Ле Гуїн – унікальна авторка, яка досить успішно працювала в таких різних жанрах, як SF і фентезі. Для письменниці, що є прихильницею даосизму, найголовнішим принципом виступає відображення діалектики будь-якого явища, тобто його Ян і Інь, Світла і Тіни, і досягнення між ними балансу. Подібні опозиції в її доробку утворюють не тільки наукова фантастика і фентезі, але й проза і поезія, фантастика і реалізм, раціональне і ірраціональне, просвітницькі ідеї і романтизм тощо. Значний вплив романтизму на світосприйняття Ле Гуїн детально вивчався Пітером Альтерманом [5], тому для відтворення рівноваги слід звернутися й до взаємодії її доробку з культурою Просвітництва, яка, на наш погляд, у творчості цієї письменниці є більш вираженою, ніж в багатьох інших представників американської фантастики.

По-перше, Урсулі Ле Гуїн, яка не підтримує тезу «мистецтво для мистецтва», притаманна впевненість у тому, що про-світа може бути каталізатором соціальних змін, і це надає її творам елементів повчальності. Намагаючись уникнути терміна «дидактизм» як такого, що несе негативне забарвлення, американський дослідник Ричард Ерліх пише: «Le Guin's works are didactic in a fairly unusual way, what we might call «dialogic didacticism», or «teaching by dialectics (i.e., argument)»; most simply put, Le Guin's works are usually good teachers... Le Guin has her certainties, but they are rare, and, ordinarily, she debates with herself» [7, с. 13].

Одним із сучасних аналогів терміна «просвіта» є багатозначне поняття Kulturkampf («культурна боротьба», «боротьба за культуру» або «боротьба культур» – нім.), яке Ерліх пояснює як боротьбу за серця та свідомість людей або як еволюцію ідей. Він стверджує: «There is an evolutionary Kampf or contest over culture: for the highest of stakes among humans but pursued quietly, on the whole a very serious game with unspectacular victories and silent defeats as, say, one system of images for talking about evolution is replaced by another». Урсула Ле Гуїн, на його думку, «is a player in a number of contests for hearts and minds» [7, с. 10–11]: для неї найважливішими є не власне ідеї, а їхня здатність до еволюції.

Великі прозові твори письменниці можна, без сумніву, віднести до фантастичного варіанту роману виховання, або, за термінологією М. Бахтіна, «роману випробувань» (згадаймо, що роман-подорож та роман виховання – провідні жанри Просвітництва). Кожний протагоніст Ле Гуїн здійснює не тільки фізичну подорож, а й психологічну, проходить шлях до власного «Я». Її твори пропонують альтернативне бачення світу: представляючи нові міфи, особливо міфи творіння, роблячи видимим і проблематичним традиційне сприйняття прогресу, патріотизму, гендеру, героїзму, письменниця свідомо навчає читачів вірити в можливість змін і сприймати іншу реальність. «Revolution begins in the thinking mind», – стверджується в її романі «Знедолені» (*The Dispossessed*) [12, с. 333], а на питання: «Is this a revolution, Havzhiva?» – герой повісті «Людина народу» (*A Man of the People*) відповідає: «It is education, ma'am» [11, с. 130].

Другим моментом, що єднає Ле Гуїн із філософією Просвітництва, є віра в прогрес як шлях до толерантності. Просвітницькі ідеї особливо відчужаються у всесвітньовідомому Хайнському циклі письменниці про Галактичну федерацію майбутнього – Лігу Світів, а потім Екумену (Ейкумену). Відповідно до творів циклу, декілька мільйонів років тому високо-розвинена хайнська цивілізація надіслала на інші планети генетично змінених колоністів, потім ця культура-прародителька розпалася, і колонії – серед них і Земля – на довгі тисячоліття залишилися в ізоляції. Ле Гуїн, на відміну від представників правотехнократичного крила американської НФ, будує Лігу Світів на принципах гуманізму і на особливій, ретельно розробленій етиці контакту, що виключає насильницьке втручання й відбувається насамперед на індивідуальному рівні. Подані постулати властиві «soft science fiction», однією із засновників якої можна з впевненістю назвати Урсулу Ле Гуїн. Розквіт цього напрямку, що протиставив себе популярній у 1960-ті роки «hard science fiction», припадає на 1970-ті роки й пов'язаний з ідеологією руху лівих.

Наступною просвітницькою рисою авторської філософії можна вважати захист свободи, яку письменниця розуміє як можливість вибору, в усіх його формах – від політичного до сексуального. Антитоталітарним пафосом наповнені сторінки романів «Ліва рука темряви» (*The Left Hand of Darkness*), «Знедолені» (*The Dispossessed*), оповідань «Нова Атлантида» (*The New Atlantis*), «Щоденник троянди» (*The Diary of the Rose*), «Фонтани» (*The Fountains*), «Фенікс» (*Phoenix*), «Дорога на схід» (*The Road East*). Антивоєнні погляди Ле Гуїн знайшли відтворення в романах «Світ Роканнона» (*Rocannon's World*), «Око чаплі» (*The Eye of the Heron*), повісті «Слово для світу – ліс» (*The Word for World is Forest*). Найжахливішим видом насильства для письменниці є експерименти над психікою, які вона з боєм осуджує в романі «Різець небесний» (*The Lathe of Heaven*) та оповіданні «Щоденник троянди» (*The Diary of the Rose*).

Із середини 1970-х років у творчості Ле Гуїн посилюється феміністська спрямованість, що є одним із засобів урівноважити роль жінок у розвитку цивілізації, що, на думку письменниці, постійно страждає через відсутність толерантності, порушення зв'язків із природою та бездумну активність, генератором яких виступає чоловіча самовпевненість. Феміністські тенденції спостерігаються і в науковій фантастиці: романи «Знедолені» (*The Dispossessed*), «Тлумачення» (*The Telling*), збірник «Чотири шляхи до пробачення» (*Four Ways to Forgiveness*), оповідання «День перед революцією» (*The Day Before the Revolution*), «Справа про Сегтрі» (*The Matter of Seggri*), і у фентезі: романи Земноморського циклу «Гробниці Атуану» (*The Tombs of Atuan*), «Техану» (*Tehanu*) тощо. Слід зауважити, що фемінізм, засновницею якого справедливо вважається англійська письменниця Мері Годвін Уолстонкрафт (1759–1797), автор есе «Захист прав жінки» (*A Vindication of the Rights of Woman*), теж став породженням прогресивної ідеології XVIII століття.

Продовжуючи традиції видатних американських просвітиків Бенджаміна Франкліна та Томаса Джефферсона, письменниця з кінця 1960-х років постійно виступає проти расизму й колоніалізму, використовуючи з цією метою притаманні фантастичній літературі великий ступінь умовності та прийом одивнення, що дозволяє їй на глибинному рівні навчати читачів сприйняттю рівності всіх людей від народження. У фентезійній повісті «Дівчатка-бизони, виходьте гуляти ввечері» (*Buffalo Gals, Won't You Come Tonight*) Ле Гуїн із боєм і ностальгією зображує назавжди втрачену культуру північноамериканських індіанців, яку не змогли врятувати ані зусилля вищезгаданих просвітиків, ані невпинна діяльність її батьків-антропологів.

На сучасному етапі поняття толерантності включає не тільки відсутність расових і національних упереджень, а й сексуальний лібералізм. Характерно, що ще на світанку творчої діяльності письменниці почала привчати свою аудиторію спокійно ставитися до нетрадиційної сексуальності. Саме в Хайнському циклі, який побудований на співробітництві різних цивілізацій, вона відстоює право будь-якої людини на кохання та гідність (романи «Ліва рука темряви», «Знедолені», «Тлумачення», збірник «Рибалка Внутрішнього моря» тощо). Ця позиція ніяк не обумовлена особистими причинами письмен-

ниці, матері трьох дітей, піввіковий шлюб якої з істориком Чарльзом Ле Гуїном можна вважати зразковим. У такий спосіб авторка наголошує на необхідності відмежовувати головне від другорядного й бачити сутність людини, тобто її духовні якості та здатність до розвитку.

Творчість Ле Гуїна поєднує з ідеологією Просвітництва й протест проти релігійного фанатизму. Для неї, прихильниці східних духовних практик, неприпустимою є категоричність головних монотеїстичних релігій, котрі, на її погляд, не дозволяють бачити власне людину. Герой надзвичайно сміливого оповідання «Поле зору» (*The Field of Vision*), астронавт Джері Хьюз, який втратив зір після зустрічі в космосі з Богом, каже: «I have learned to see God. All I have to do is open my eyes, and see the Face of God. And I'd give all my life just to see one humane face again, to see a tree, just a tree, a chair – a plain wooden chair, ordinary – They can keep their God, they can keep their Light. I want the world back. I want questions, not the answer. I want my own life back, and my own death» [13, с. 265]. Ле Гуїн впевнена, що саме релігійний фундаменталізм стоїть зараз на заваді культури й освіти. Ці погляди знайшли відтворення в зображенні руху юністів (прихильників єдиного бога) в романі «Тлумачення», секти «янголів» у повісті «Втрачений рай» (*Paradises Lost*). Критика християнських доктрин, але в алегоричній формі, присутня й в романах «Завжди повертаюся додому» (*Always Coming Home*) та «Інший вітер» (*The Other Wind*).

Ле Гуїн властива і просвітницька впевненість у формулі «законали природи є законами розуму». Вона вважається однією з найбільш атехнологічних американських фантастів, і цей факт знаходить підтвердження насамперед у фентезійному Земноморському циклі, до складу якого входять п'ять романів і збірник оповідань. Культ природи та природної людини спостерігається також у романах «Світ Роканнона» (*Rocannon's World*), «Завжди повертаюся додому» (*Always Coming Home*), «Тлумачення» (*The Telling*), «Місто ілюзій» (*The City of Illusions*), повісті «Слово для світу – ліс» (*The Word for World is Forest*), збірнику оповідань «Дівчатка-бізони та інші товариства тварин» (*Buffalo Gals And Other Animal Presences*), оповіданні «Самотність» (*Solitude*). Відповідаючи на запитання журналіста, чи не є її ідеали «сентиментально-ностальгічними», письменниця, між іншим, зауважила: «The question of nostalgia deserves looking into. Much fantasy, and science fiction too, draws upon an apparently inalterable human longing for «the peaceable kingdom», the garden Voltaire suggested we cultivate. But terms must be used carefully and respectfully in such a discussion. Any refusal to accept the abuse of the world by ill-considered, misapplied technologies as desirable/inevitable can be labeled Luddite. All genuine alternatives to Industrial Capitalism can be, and are, dismissed as 'nostalgia'» [10].

Подібною альтернативою промислового капіталізму стає й модель анархічного суспільства, детально розроблена Ле Гуїном у суперечливій утопії (ambiguous utopia) «Знедолені» (*The Dispossessed*). Виникнення наприкінці XVIII ст. анархізму, який письменниця назвала «the most idealistic, and to me the most interesting, of all political theories» [13, с. 285], вважається одним із наслідків Просвітництва з його ствердженням людської індивідуальності й руйнуванням засад традиційного суспільства. Згадаймо рядки з памфлету Томаса Пейна «Здоровий глузд» (*The Common Sense*): «Суспільство – це завжди благословення, але уряд, навіть у найліпшій своїй формі – всього лише неминуче зло; а в гіршій – він просто нестерпний» [див.: 1, с. 25]. Анархізм як філософське вчення став реакцією на досягнення і трагедії Великої Французької революції, коли манливий ідеал свободи, рівності та братерства обернувся новим відчуженням, а парламентська демократія не принесла бажаного визволення особистості. Його зачинателем вважається англійський письменник, публіцист та мислитель Вільям Годвін (1756–1836), чоловік вищезазваної першої феміністки Мері Уолстонкрафт і батько славнозвісної Мері Шеллі, однієї із засновниць наукової фантастики.

У книзі «Дослідження про справедливість у політиці і її вплив на загальну добродієність і щастя» (*An enquiry concerning political justice and its influence on general virtue and happiness*, 1793) Годвін означив політичну справедливість як «здійснення на практиці принципів моралі й істини» [4, с. 10], спираючись на тезу про добру природу людини, на яку негативно впливають державні інститути, і запропонував анархо-комуністичну програму соціальних перетворень. В якості шляху досягнення «політичної справедливості» Годвін припускав революцію як останній засіб, але, залишаючись прихильником ідей Просвітництва, віддавав перевагу змінню суспільства за допомогою пропаганди. Британський мислитель вірив у можливість людей прийти до єдності через свободу, а не через рабство (як пропонували державні соціалісти) і не через нерівність (як вважали буржуазні ліберали). Його книга справила величезне враження на П.Б. Шеллі та П. Кропоткіна, ідеї яких, у свою чергу, знайшли втілення в романі Ле Гуїна «Знедолені» (*The Dispossessed*) [12].

У цьому творі, що належить до Хайнського циклу, зображується анархістське суспільство планети Анарес з усіма його перевагами і недоліками, зрозуміти які дозволяє подорож головного героя – геніального фізика Шевека – на сусідню планету Урас, де панує капіталістичний або соціалістичний устрій. За словами Ле Гуїна, у романі представлений «anarchism, as prefigured in early Taoist thought, and expounded by Shelley and Kropotkin, Goldman and Goodman. Anarchism's principal target is the authoritarian State (capitalist or socialist); its principal moral-practical theme is cooperation (solidarity, mutual aid)» [13, с. 285].

Слід відзначити, що подібне розуміння анархізму заперечує індивідуалістську ідеологію, яка теж бере свій початок з епохи Просвітництва й базується, як вважає Дарко Сувін, на впевненості, «that a stable and humane system can be built upon a sum of individual, Robinson-Crusoe greeds as the measure of all values» [14, с. 273]. Але Просвітництво – це внутрішньо суперечливий період, коли утопізм співіснував із скептицизмом, деїзм – з атеїзмом, детермінізм – зі свободою волі, а науковий прогрес – із закликком повернутися до печер. Фантазії мислителів про досконале суспільство, побудоване на законах розуму й толерантності, обернулися кривавим терором Французької революції, який став Тінню Просвітництва, а прагматична ідеологія XVIII століття підготувала зворотній рух маятника культури до ідеалізму й інтуїтивізму романтиків.

На думку американського фантаста Девіда Бріна, для інтелектуалів, які віддають перевагу східній філософії, і Просвітництво, і романтизм виражають євро-американський індивідуалістський егоїзм, а будь-який ідеалізм є небезпечним [6]. Ця теза близька світогляду Ле Гуїна: можна стверджувати, що в її художній системі Тінню просвітницьких цінностей виступає саме індивідуалізм, без якого їхнє виникнення було б неможливим. Проте подібній єдності і боротьбі протилежностей треба завдячувати не тільки захопленню письменниці даосизмом, але й її приналежністю до наскрізь діалектичної американської нації: «Країна-амальгама («плавильний тигель націй») народжує і людину-амальгаму», – відзначає Микола Анастасєв [1, с. 21].

Для американців, яких справедливо називають «the nation of the Enlightenment», культура Просвітництва стала фундаментом державності і ментальності: «This is one reason that Americans should study the Enlightenment. It is in their bones. It has

defined part of what they have dreamed of, what they aim to become», – стверджує Роберт А. Фергюсон [8, с. 22]. Тому законо-
мірним є факт, що творам американки Урсули Ле Гуїн притаманні такі базові постулати епохи Просвітництва, як виховна
спрямованість, пропаганда культури і знань, боротьба з догматизмом, віра в прогрес як шлях до гуманізації, захист свободи
в усіх її проявах, антирелігійний пафос, культ природної людини.

XX століття збагатило людство жахливим і водночас прекрасним досвідом щодо власної нищості й величі. Але світ не
може постійно існувати в межовому стані, і після десятиліть війн і революцій ми знов повертаємося до цінності такого
поняття, як «common sense», і починаємо розуміти, що цивілізація створюється насамперед не титанами, а середньостатис-
тичними людьми, і здоровий глузд не обов'язково є синонімом холодного раціо. І хоча, безумовно, важко стверджувати, що
спадок Просвітництва має безпосередню дію на сучасне мистецтво, але «реліктове випромінювання» цієї епохи пронизує
світову культуру, а останнім часом його вплив стає більш інтенсивним, і цей факт заслуговує подальшого вивчення. За спо-
стеререженням Девіда Бріна, протягом XX століття у західноєвропейському та американському мистецтві спостерігається
боротьба ідеалів Просвітництва та романтизму, причому другий, із його ірраціоналізмом і егоманією, на загал превалує.
Проте у більш прагматичному XXI столітті ідеали культу розуму, кооперативного прогресу й рівності можливостей, запро-
поновані епохою Просвітництва, будуть домінувати [6]. Можна припустити, що це свідчить про перехід людства на новий
виток спіралі еволюції, коли стане реальним продуктивний синтез раціонального і ірраціонального, який вже зараз спосте-
рігається у творчості окремих авторів, серед яких і Урсула Ле Гуїн.

Сподіваємося, що результатами нашого дослідження можна буде користуватися як при вивченні літератури США, так
і в ході подальших розвідок, спрямованих на осмислення ролі просвітницької традиції у творчості інших авторів наукової
фантастики й фантазії.

Література:

1. Анастасьєв М. Етюди про американську літературу. *Вікно в світ*. 1999. № 4(7). С. 6–110.
2. Денисова Т. Просвітництво в контексті літератури США. *Американські літературні студії в Україні*. Київ: Інститут літера-
тури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2005. Вип. 2. Просвітницька традиція у літературі США. 350 с.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін.; Буковинський центр гуманітарних до-
сліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
4. Чудинов А. В. Политическая справедливость Уильяма Годвина. Москва: Знание, 1990. 64 с.
5. Alterman P. S. Ursula K. Le Guin: Damsel with a Dulcimer. *Olander Joseph D, Greenberg Martin Henry*, eds. Ursula K. Le Guin.
Edinburgh: Paul Harris Publishing, 1979. P. 38–63.
6. Brin D. A note on the Enlightenment, Romanticism and science fiction. June 15, 1999. Retrieved November 22, 2018, from: www.davidbrin.com/enlightenmentarticle.html.
7. Erlich R. D. Coyote's Song: The Teaching Stories of Ursula K. Le Guin. USA: Borgo Press, 2010. 658 p.
8. Ferguson R. A. The American Enlightenment, 1750–1820. Cambridge, MA, and London: Harvard University Press, 1997. 240 p.
9. Hassler D. M. Some Asimov Resonances from the Enlightenment. *Science Fiction Studies*. March 1988. P. 36–47.
10. Le Guin U. K. Driven by a Different Chauffeur: An Interview with Nick Gevers. November/ December 2001. Retrieved November
22, 2018, from: www.sfsite.com/03a/ul123.htm.
11. Le Guin U. K. Four Ways to Forgiveness. NY: HarperPrism, 1995. 228 p.
12. Le Guin U. K. The Dispossessed. NY: Avon Books, 1974. 311 p.
13. Le Guin U. K. The Wind's Twelve Quarters. NY, Evanston, San Francisco, London: Harper & Row, 1975. 303 p.
14. Suvin D. Parables of De-Alienation: Le Guin's Widdershins Dance. *Science-Fiction Studies* 2. November 1975. P. 265–274.